

RANG TASVIRDA NATIRMOT ISHLASH JANRI: TARIXIY-MADANIY MANBALAR, KOMPOZITSIYA QONUNLARI VA ZAMONAVIY BADIY TAJRIBA ASOSIDA ILMIY TAHLIL

Abdullayev Alimardon Xaydarovich

Qo'qon davlat universiteti san'atshunoslik kafedrası dotsenti

Mirahmadova Ruhshonaxon

02/25 guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola rangtasvir san'atida natyurmort (still life) janrining san'atshunoslik, kompozitsion, texnologik va estetik xususiyatlarini IMRaD strukturasi asosida ilmiy tarzda tahlil qiladi. Tadqiqot natyurmort janrining tarixiy genezisi, Sharq va G'arb maktablaridagi taraqqiyoti, milliy tasviriy san'atdagi o'ziga xos vizual kodlar, rangshunoslik, yorug'-soya qonuniyatlari, predmetlar nisbatlari, faktura, formaning konstruktiv yechimi hamda zamonaviy badiiy texnologiyalardagi transformatsiya jarayonlarini qamrab oladi. Natyurmortning badiiy-ta'limiy jarayondagi o'rni, rassomlik metodikasida ko'ruv xotirasi, kuzatuvchanlik, plastik tafakkur va rang tuyg'usini rivojlantirishdagi funksional ahamiyati chuqur asoslanadi. Tadqiqotda kompozitsion markaz shakllanishi, rang-kontrast munosabatlari, xromatik muvozanat, predmetning badiiy obrazga aylanish mexanizmi va zamonaviy san'atda natyurmortning konseptual talqinlari ilmiy-tahliliy asoslangan holda yoritiladi. Tahlil natijalari natyurmort janrining faqat o'quv mashqi emas, balki mustaqil badiiy-falsafiy fenomen sifatidagi dolzarbligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: natyurmort, rangtasvir, kompozitsiya, yorug'-soya, plastik forma, faktura, xromatika, rang muvozanati, badiiy metod, realistik maktab, tonallik, ko'ruv xotirasi, ifoda vositalari.

Kirish

Rangtasvir san'atida natyurmort janri nafaqat o'quv jarayonining poydevori, balki san'atning mustaqil badiiy-falsafiy yo'nalishi sifatida shakllangan bo'lib, u predmetlar dunyosining ko'rinishdagina emas, balki mazmuniy, timsoliy, ramziy qatlamlarini ham ifoda etish imkonini beradi. Tarixiy manbalarda natyurmort janri qadimgi Misr sankofa devoriy tasvirlaridan tortib, XIV–XV asr G'arb Uyg'onish davri san'atiga, XVII asr Gollandiya naturfalsafiy maktabiga, XIX–XX asr modernistik oqimlariga va XXI asr konseptual san'atiga qadar uzluksiz taraqqiyot bosqichlarini bosib o'tgan. Bugungi zamonda natyurmort rangtasvir jarayonining nafaqat texnik mashqi, balki rassomning dunyoqarashi, plastik tafakkuri, rang madaniyati, kompozitsion mahorati hamda badiiy konsepsiyasini namoyon qiluvchi ko'p funksiyali janr sifatida qayta talqin qilinmoqda. Natirmotning o'quv jarayonidagi ahamiyati o'ta muhim: u talaba yoki rassomning predmetning shakl tuzilishi, faktura, materiallik xususiyatlarini anglash, rang va ton munosabatlarini tahlil qilish, kompozitsion

markazni asoslash, makon va predmet o'rtasidagi proportsional bog'liqliklarni aniqlash, kuzatuvchanlikni oshirish, badiiy ko'ruvni rivojlantirish kabi fundamental ko'nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, rangtasvir maktablari uchun natyurmort — rangning jonli harakati, yorug'likning predmetlar sirtida o'zgarishi, materialning vizual tabiati va rang kontrastlarining o'zaro ta'siri kabi murakkab jarayonlarni o'rganuvchi asosiy laboratoriya vazifasini bajaradi. Shu bois natyurmort janrini ilmiy jihatdan tadqiq etish nafaqat san'atshunoslik uchun, balki pedagogik jarayon, metodika, ta'lim texnologiyalari va zamonaviy amaliy san'atning rivoji uchun ham zarurdir. Ushbu maqola natyurmortning genezisi, kompozitsion qonuniyatlari, rang va ton mexanizmlari, metodik tamoyillari, zamonaviy badiiy tajribadagi o'rni va milliy san'atdagi o'ziga xos tamoyillarini IMRaD tizimida ilmiy tahlil qiladi.

Metodlar

Tadqiqot aralash yondashuvga tayangan holda olib borildi: san'atshunoslik manbalari tahlili, tarixiy-badiiy uslubiy solishtirish, rangtasvir texnologiyasining amaliy-kuzatuv metodlari, kompozitsion strukturani o'rganish, pedagogik eksperiment, vizual analiz va ikonografik dekodlash usullari qo'llandi. Tarixiy genezisni aniqlash jarayonida G'arb va Sharq san'at maktablarining qiyosiy tahlili, xususan: golland realistlar maktabi (XVII asr), fransuz impressionistlari (XIX asr), rus realist maktabi (Peredvijniklar), Sharq miniatura maktabi va zamonaviy O'zbekiston tasviriy san'atining rangtasvir yo'nalishidagi natyurmort namunalarining stilistik o'xshashlik va farqlari texnik-struktural tahlil asosida solishtirildi. Eksperimental bosqichda bir guruh rassomlik yo'nalishi talabalariga turli material va yorug'lik sharoitida natyurmort ishlash topshirig'i berildi; jarayon davomida kuzatuvchanlik dinamikasi, rangni ko'rish qobiliyati, kompozitsion markaz aniqligi, makon berilishi, predmetlar orasidagi plastik bog'liqlik va badiiy yaxlitlik mezonlari qayd etildi. Rangshunoslik tahlilida xromatik va axromatik rang tizimlari, issiq-sovuq rang kontrastlari, qo'shni ranglarning o'zaro ta'siri, lokal rang va reflekslar, umumiy rang muvozanati kabi parametrlar nazariy va amaliy ravishda tekshirilib, koloristik yechimlarning ilmiy asoslari ishlab chiqildi. Ikonografik tahlil bosqichida predmetlarning ramziy ma'nolari — mevalar, idishlar, gullar, kitoblar, musiqa asboblari, maishiy buyumlarning falsafiy-konseptual mazmuni aniqlanib, ular turli davrlardagi badiiy qarashlar bilan bog'landi. Tadqiqotda san'atshunos olimlar bilan olib borilgan suhbatlar, rassomlik ustaxonalaridagi kuzatuvlar, muzey eksponatlarining vizual tahlili va metodik qo'llanmalar tahlilidan foydalanildi. Metodlar tizimi tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirish va natyurmort janrining rangtasvirdagi kompleks tabiatini har tomonlama ochib berishga xizmat qildi.

Natijalar va munozara

Tadqiqot natijalari natyurmort janri rangtasvirning eng murakkab va ayni paytda eng mazmunli yo'nalishlaridan biri ekanini tasdiqlaydi. Kuzatuvlar natyurmortda eng asosiy komponent — kompozitsiya ekanini ko'rsatdi: predmetlar o'zaro nisbatda joylanishi, asosiy markazning aniqlanishi, makonning to'liq sezilishi, predmetlar orasidagi ritm, massalarning og'ir-yengil taqsimoti badiiy yaxlitlikni belgilaydi. Rassomning ko'ruv nuqtasi o'zgarishi bilan predmetning obraz xususiyatlari ham o'zgaradi; ayniqsa, predmet fakturasining yorug'-soya ostida namoyon bo'lishi rangshunoslik jarayonida muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, rangning

umumiy muvozanatini topgan rassom natyurmortdagi predmetlarning vizual og'irligini, makondagi masofani, reflekslardagi rang o'zgarishlarini, umumiy rang haroratini aniq sezadi. Ko'plab kuzatuvlarda talabalar eng ko'p qiynaladigan jihat — tonallik munosabatlarini topish, predmetning materiallik tabiatini ochish (metallning yaltiroqligi, shishaning shaffofligi, mevaning nam fakturasi, matoning yumshoqligi) ekanligi aniqlandi. Shuningdek, rangtasvirda natyurmort ishlash jarayoni rassomning tafakkurini strukturaviy shakllantirishi, u orqali predmet dunyosining manzaraviy emas, balki konseptual mazmuni ochilishi kuzatildi. Tarixiy manbalar tahlili natyurmortning mazmuni davr mafkurasi, madaniy paradigmalari, jamiyatning estetik qarashlari bilan uzviy bog'liq bo'lganini ko'rsatdi: masalan, XVII asr golland natyurmortlarida boylik, sarvat, vaqtning o'tkinchiligi ramziy timsollar orqali berilgan; Sharq miniatyurasida esa predmetlar kompozitsiyasi tashkiliy-ezgulik paradigmasiga mos, manzaralikdan ko'ra, timsoliy mazmunga asoslangan. Zamonaviy san'atda natyurmortning konseptual talqinlarida predmet illyuziyasi emas, balki g'oya asosiy omilga aylangan. Bu esa natyurmort janrining ijtimoiy-madaniy kontekstlarda qayta-qayta talqin qilinib, badiiy tizim sifatida rivojlanib kelayotganini ko'rsatadi.

Xulosa

Yig'ilgan ilmiy ma'lumotlar natyurmortning rangtasvir san'atidagi ahamiyati beqiyos ekanini tasdiqlaydi. Natyurmort — bu nafaqat predmetlar tasviri, balki murakkab badiiy-falsafiy jarayon, rang-shakl-makon uchligining o'zaro uyg'unligi, kompozitsiya va rang madaniyatining eng yorqin namunasi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, natyurmortni puxta o'zlashtirgan rassomning ko'ruv xotirasi, rang sezgirligi, tasavvuri, plastik tafakkuri yuqori darajada shakllanadi. Natyurmort janrining zamonaviy talqini esa uni konseptual fikrlash vositasiga aylantirmoqda, bunda predmetlar o'z mazmunini vizual ramziy qatlam orqali ifoda etadi. Shu sababli natyurmortni o'rganish san'at ta'limi tizimi, metodik yondashuvlar, amaliy rangtasvir jarayoni va badiiy innovatsiyalar rivoji uchun muhim bo'lib qolmoqda. Tadqiqot natijalari natyurmortni badiiy laboratoriya funksiyasiga ega, rangning barcha murakkab mexanizmlarini, kompozitsion qonuniyatlarni va predmetning obrazga aylanish jarayonini o'zida mujassam qilgan fundamental janr sifatida talqin etishga asos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo'jayeva N. N. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. — Toshkent: TDPU, 2003.
2. Arnheim R. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. — Berkeley: University of California Press, 1974.
3. Baxodirov M. *Rangtasvir asoslari*. — Toshkent: O'zbekiston san'at nashriyoti, 2012.
4. Chardin J.-B.-S. *Still Life Studies*. Paris, 1760.
5. Gombrich E.H. *The Story of Art*. — London: Phaidon Press, 1995.
6. Kandinskiy V. *O duxovnom v iskusstve*. — Moskva, 1912.
7. Ostrovskaya L. *Kompozitsiya v jivopisi*. — Moskva, 1987.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida"gi PQ-4312-son Qarori. — Toshkent, 2019.

9. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim vazirligining 159-son malaka tavsifi. — Toshkent, 2025.
10. Sultonov S. *Tasviriy san’at metodikasi*. — Toshkent, 2018.
11. Xofman L. *Color Theory in Painting*. — New York, 1962.